

Zákonná formulace zásady rychlosti trestního řízení z pohledu samostatné existence této zásady

JUDr. ADAM KOBYLJANSKÝ

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

DOI: <https://doi.org/10.24132/ZCU.NADEJE.2022.226-234>

Klíčová slova:

zásada rychlosti trestního řízení, základní zásady trestního řízení, zásada ofiiciality, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě, rekodifikace trestního práva procesního

Úvod

Rychlost je jednou ze základních vlastností trestního řízení ve smyslu vlastnosti objektivní reality. Údaj o tom, jaká tato rychlost je, je pak kvalitou trestního řízení. Přestože jde pouze o jednu z řady takových kvalit a jen těžko by ji bylo možné označit za kvalitu nejdůležitější,¹ je oproti jiným kvalitám exaktně měřitelná, kvantifikovatelná a dobře porovnatelná mezi jednotlivými řízeními a s jistými obtížemi i mezinárodně. Zároveň je i zdánlivě pochopitelná pro širokou veřejnost. Tyto aspekty logicky vytvářejí tlak na zvyšování rychlosti trestního řízení. Způsobů, jak se stát snaží nebo může snažit dosahovat rychlejšího trestního řízení, existuje více, ale jedním z nich je normativní přístup využívající přímo prostředků trestního práva procesního.²

¹ Mezi další kvality trestního řízení můžeme zařadit například zákonnost či spravedlivost.

² Normativně je zásada rychlosti upravena i na ústavní úrovni, ale to není předmětem tohoto příspěvku.

Zákonná úprava obsahuje celou řadu konkrétních projevů snahy o rychlé trestní řízení v jednotlivých ustanoveních napříč celým trestním řádem, a nejen jím. Tak některá ustanovení stanoví lhůty k provedení procesních úkonů či obecně normují postup v trestním řízení sledující účel efektivitu a rychlosti, dávají orgánům činným v trestním řízení nástroje pro vymáhání procesních povinností obviněného či dalších osob a obviněnému zase nástroje obrany proti nedůvodným průtahům. Nad těmito konkrétními normami ale stojí obecné vyjádření zásady rychlosti trestního řízení.

Tento příspěvek si klade za cíl analyzovat formulaci požadavku rychlosti trestního řízení v trestním řádu, a pokusit se odpovědět na otázku, zda trestní řád pojímá požadavek rychlosti jako samostatnou základní zásadu trestního řízení, a jaké má tato zákonná koncepce důsledky pro svébytnou existenci této zásady. Navrženy budou vhodné změny *de lege ferenda*, které budou současně porovnány s dosavadními výstupy rekonstrukčních prací.

Formulace požadavku rychlosti trestního řízení *de lege lata*

Zásada rychlosti trestního řízení, jinak též označovaná jako zásada rychlého procesu,³ bývá obvykle považována⁴ za jednu ze základních zásad trestního řízení.⁵ Požadavek rychlosti je v obecné rovině upraven v § 2 odst. 4 trestního řádu. Ačkoliv § 2 trestního řádu upravuje základní zásady trestního řízení, není zde užitá formulace bez dalšího zřejmé, že zákon požadavek rychlosti skutečně jako jednu ze základních zásad pojímá.

Zásadě rychlosti trestního řízení není zasvěcen samostatný odstavec v § 2 trestního řádu. Upravena je společně se zásadou oficiality a zásadou zdrženlivosti (nazývanou též jako zásada přiměřenosti).⁶ Přitom platí, že tyto zásady nejsou upraveny jako rovné, obdobně důležité. Právě naopak, zásada oficiality celému ustanovení § 2 odst. 4 dominuje, neboť je zde vyjádřena zcela jasně

³ CÍSAŘOVÁ, D. a GŘIVNA, T. In: FENYK, J., GŘIVNA, T., CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní. 7. aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 97.

⁴ Viz např. ibidem, s. 97 či JELÍNEK, J. *Zásada rychlosti trestního řízení*. Kriminalistika. 2003, č. 1, s. 18.

⁵ Základní zásady trestního řízení lze charakterizovat jako vůdčí právní ideje, na kterých je trestní řízení založeno. Srov. ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Codex Bohemia, 1999, s. 44.

⁶ Srov. ŠÁMAL, P. In: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. 7. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 26.

a na prvním místě: „*Jestliže tento zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti.*“ Teprve následně je tato zásada dále obohacena o požadavek rychlosti: „*Trestní věci musí projednávat urychleně bez zbytečných průtahů; s největším urychlením projednávají zejména vazební věci a věci, ve kterých byl zajištěn majetek, je-li to zapotřebí vzhledem k hodnotě a povaze zajištěného majetku;*“ a požadavek zdrženlivosti, podle kterého mají být při postupu orgánů činných v trestním řízení šetřena základní práva a svobody. Závěrem je připojen ještě zcela konkrétní zákaz přihlížet k obsahu petic při výkonu činnosti orgánů činných v trestním řízení, který vychází z čl. 18 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Lze uzavřít, že trestní řád neupravuje požadavek rychlosti řízení jako svébytnou základní zásadu, ale spíše jako součást zásady ofiциality. Proč byla taková úprava zvolena? A lze z ní dovodit, že požadavek rychlosti trestního řízení skutečně základní zásadou trestního procesu není?

Propojení zásady rychlosti trestního řízení se zásadou ofiциality

Propojení zásady rychlosti trestního řízení se zásadou ofiциality je přirozené. Podle zásady ofiциality musí orgány činné v trestním řízení postupovat z úřední povinnosti. To znamená, že pakliže jsou naplněny zákonné předpoklady pro provedení úkonu trestního řízení, musí je orgány činné v trestním řízení provést. Z toho vyplývá, že jim není dán prostor na úvahu, kdy úkon trestního řízení provedou. Mají povinnost jej provést v okamžiku, kdy jsou zákonné předpoklady naplněny.⁷ Tedy ihned, bez prodlení, bez průtahů. Proto, jak uvádí Grivna, není důsledně naplnění zásady ofiциality bez dodržení požadavku rychlosti řízení možné.⁸ Lze říci, že zásada ofiциality v sobě implicitně obsahuje požadavek rychlosti trestního řízení.

Pokud na zákonodárcem zvolenou koncepci požadavku rychlosti trestního řízení jako součásti zásady ofiциality nahlížíme optikou práv řečeného, není tato koncepce nikterak překvapivá. Nabízí se ale otázka, zda lze nastíněným

⁷ Pokud zároveň nejsou dány zákonné důvody k odložení provedení takového úkonu na pozdější dobu. K tomu srov. právní úpravu dočasného odložení trestního stíhání podle § 159b a násl. trestního řádu.

⁸ GRIVNA, T. Zásada rychlosti v trestním řízení, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a některé důsledky jejich porušení. In: FENYK, J. a kol. *Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: LexisNexis CZ, 2007, s. 17.

teoretickým propojením argumentovat ve prospěch závěru o neexistenci samostatné základní zásady rychlosti trestního řízení. Domnívám se, že takový argument neobstojí. Základní zásady libovolného právního odvětví jsou spolu velmi často úzce spojeny. Nejen tak, že jedna podmiňuje existenci druhé, jako je tomu v tomto případě, ale například i tak, že jedna zásada je projekcí druhé zásady do určitého (např. užšího) právního rámce.⁹ To přitom neznamená, že by tím tyto základní zásady ztrácely své samostatné postavení. Vzájemné propojení a působení jinak samostatných základních zásad je naopak zcela přirozené a přispívá k dobré normativní funkci daného právního odvětví, tím že umožňuje spolupůsobení či naopak konflikty jednotlivých principů, a tak i možnost jejich vyvažování, které je předpokladem pro nalezení optimálního řešení v konkrétní situaci mimo rámec jednoduchých právních případů. Jinak řečeno, základní zásady trestního řízení neexistují izolovaně, ale vzájemně na sebe navazují, doplňují se a rozvíjejí. Dokázat tímto způsobem neexistenci jedné z nich podle mého názoru nelze.

Dalším protiargumentem je poukaz na skutečnost, že zásada rychlosti trestního řízení sice ve svém tradičním pojetí vychází do značné míry ze zásady oficiality, ale zároveň má zcela svébytné odůvodnění. Pramenem zásady rychlosti trestního řízení v materiálním smyslu je totiž potřeba normativního působení na rychlost trestního řízení, a ta je na zásadě oficiality nezávislá. Navíc v současné době je požadavek rychlosti řízení silně živen spíše z opačné strany, a sice důrazně se prosazujícím právem obviněného na rychlé trestní řízení. To nabývá konkrétní podoby zejména jako právo na projednání věci v přiměřené lhůtě podle čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech a díky významnému vlivu judikatury Evropského soudu pro lidská práva dnes již podle mého názoru zcela dominuje v oblasti prosazování rychlosti řízení. Podstata zásady rychlosti trestního řízení je tak širší, a proto nemůže být zásadou oficiality zcela vyčerpána.

⁹ Srov. zejména poměr zásady oficiality a zásady legality. Zásada legality je pouze vyjádřením zásady oficiality ve vztahu k povinnosti státního zástupce stíhat trestné činy, o kterých se dozví, přitom ale samostatné ustanovení v trestním řádu má (§ 2 odst. 3 trestního řádu). Obdobné platí pro poměr zásady oficiality a zásady vyhledávací, kdy zásada vyhledávací je promítnutím zásady oficiality do oblasti dokazování (§ 2 odst. 5 trestního řádu).

Argument zákonnou koncepcí požadavku rychlosti řízení

Učiňme nyní krok zpět a vraťme se k zákonné formulaci požadavku rychlosti v trestním řádu. Je možné přímo z ní usuzovat na nesamostatnost zásady rychlosti trestního řízení?

Myslím si, že takto jednoduše argumentovat nelze. Zvolená zákonná koncepce je odůvodnitelná výše uvedeným teoretickým propojením předmětných zásad, a proto ji zákonodárce mohl zvolit, aniž by tím chtěl vyjadřovat nesamostatnou povahu zásady rychlosti řízení. Zejména si ale v této souvislosti troufám tvrdit, že formulace základních zásad v libovolném právním oboru není pouze v rukách zákonodárce. Často ostatně základní zásady ani nejsou v zákoně explicitně vyjádřeny.¹⁰ Při jejich formulaci tak hraje významnou roli právní věda, která jednotlivá ustanovení daného právního odvětví analyzuje a hledá za nimi stojící obecné principy pro toto odvětví platné. Jinak řečeno, snaží se identifikovat základní zásady, které sice zákonodárce nevyjádřil explicitně, ale jsou v zákoně obsaženy implicitně.¹¹ I v případě, že zákonodárce určité základní zásady v zákoně explicitně stanoví, neznamená to, že fakticky nepůsobí v daném odvětví další zásady, které takto explicitně legálně zakotvené nejsou.¹² Osobně se kloním k názoru, že ačkoliv zákonodárce v trestním řádu uvádí z legislativně technického hlediska taxativní výčet základních zásad, je povaha základních zásad jakožto právních principů natolik specifická, že jejich výčet nemůže být konečný.¹³ Spíše než o taxativním zákonném výčtu základních zásad je tak možné hovořit slovy Muláka o výčtu zdánlivě taxativním.¹⁴ Lze uzavřít, že překážkou existence samostatné zásady rychlosti trestního řízení by nebyla ani taková zákonná úprava trestního procesu, která by požadavek rychlého řízení explicitně vůbec nezmiňovala. Tak tomu navíc v posuzovaném případě není. Ačkoliv je v trestním řádu tento požadavek zmíněn pouze v souvislosti se zásadou oficiality, lze na to pohlížet i tak, že se jedná o právní úpravu více základních zásad trestního řízení, které jsou pro svou vzájemnou provázanost uvedeny v jednom ustanovení trestního řádu.

¹⁰ K ilustraci tohoto tvrzení není třeba ani opouštět vody trestního práva. Trestní zákoník žádné ustanovení obsahující výčet základních zásad neobsahuje, což samozřejmě neznamená, že v trestním právu hmotném žádné základní zásady neexistují.

¹¹ K problematice explicitního a implicitního zakotvení základních zásad srov. MULÁK, J. *Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2019, s. 102–110.

¹² V trestním řádu se jedná například o zásadu hospodárnosti. Zmínit lze ale také zásady *ne bis in idem*, *nemo tenetur se ipsum accusare* či *audiatur et altera pars*. Srov. *ibidem*, s. 99.

¹³ Srov. *ibidem*, s. 100.

¹⁴ *Ibidem*, s. 99.

Pokud bychom si chtěli pomoci výkladem původního znění ustanovení § 2 odst. 4 trestního řádu, zjistíme, že toto ustanovení znělo původně sice jinak, avšak z pohledu (ne)samostatnosti zásady rychlosti trestního řízení se od té doby nic nezměnilo.¹⁵ Ani důvodová zpráva k trestnímu řádu jasné vodítko nedává. Ta sice narozdíl od jiných základních zásad zásadu rychlosti trestního řízení nepojmenovává, když zmiňuje pouze požadavek postupovat co nejrychleji, avšak stejný přístup zaujímá i k zásadě oficiality.¹⁶

Návrh změny de lege ferenda

Vzhledem k výše uvedenému se domnívám, že zásada rychlosti trestního řízení je samostatnou základní zásadou. To je ostatně v souladu s tím, jak ji již po delší dobu převážně vnímá právní věda.¹⁷ V důsledku tohoto závěru se pak nabízí otázka, zda je současná formulace požadavku rychlosti trestního řízení vhodná a zda by nebylo na místě ji přepracovat. Domnívám se, že vhodná není, a to ze tří důvodů, které se všechny vztahují k otázce svébytnosti a postavení zásady rychlosti trestního řízení.¹⁸

Prvním důvodem je nejasnost současné právní úpravy, která může vzbuzovat pochybnosti o tom, zda je zásada rychlosti základní zásadou trestního řízení. Ačkoliv lze tento problém argumentačně překonat, a navíc nemá pro praxi zásadní dopady, domnívám se, že by právní úprava takové pochybnosti vzbuzovat neměla. Měla by být systematická a koncepční. Pokud se již zákonodárce rozhodl vepsat do zákona explicitní výčet základních zásad, mělo by být jasné patrné, které základní zásady do tohoto výčtu zahrnuje.

¹⁵ I v původním znění ustanovení § 2 odst. 4 trestního řádu účinném od 1. 1. 1962 do 31. 12. 1991 byl požadavek rychlosti trestního řízení spojován se zásadou oficiality, ke které dále přistupoval požadavek zdrženlivosti. Toto ustanovení znělo tehdy následovně: „*Jestliže tento zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti; musí trestní věci projednávat co nejrychleji a s plným šetřením občanských práv zaručených ústavou.*“

¹⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

¹⁷ Pokud jde o učebnice, je zásada rychlosti trestního řízení jako samostatná zásada poprvé uvedena v učebnici trestního práva procesního z roku 1999, konkrétně MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 80–81. Viz GRIVNA, T. *Zásada rychlosti v trestním řízení, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a některé důsledky jejich porušení*, s. 17.

¹⁸ V tuto chvíli pro rozsah příspěvku odhlížím od dalších problémů, které jsou se současným vyjádřením zásady rychlosti v trestním řádu spojené.

Druhý důvod spatřuji v podstatě zásady rychlého řízení. Ta sice je, jak bylo uvedeno výše, ve svém tradičním pojetí provázána se zásadou oficiality, existuje ale i zcela svébytné odůvodnění její existence a v současné době je navíc živena právem obviněného na rychlý trestní proces. Neměla by proto být prezentována jen ve spojení se zásadou oficiality.

Třetí důvod spočívá v tom, že současné podřadné zákonné vymezení zásady rychlosti trestního řízení neodpovídá jejímu praktickému významu. V posledních dekádách tlak na rychlost řízení sílí, což je způsobeno velkou měrou i zmíněnou aktivitou Evropského soudu pro lidská práva při prosazování práva na projednání věci v přiměřené lhůtě dle čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech. Zásada rychlosti trestního řízení tak získává fakticky silnější postavení. Domnívám se, že toto fakticky silnější postavení by mělo být zákonodárcem *de lege ferenda* reflektováno i formálně, a to úpravou zásady rychlosti trestního řízení v samostatném ustanovení trestního řádu.¹⁹

V současné době probíhají rekodifikační práce, a přestože návrh nového trestního řádu zatím není konečný, je průběžně zveřejňován na internetovém portálu Ministerstva spravedlnosti.²⁰ Tento návrh ve své aktuální podobě obsahuje oproti současnosti odlišnou právní úpravu základních zásad trestního řízení. Základní zásady jsou zde upraveny v prvních devíti paragrafech, přičemž každý z nich pojednává o jedné zásadě, podle které je rovněž pojmenován. Ačkoliv je takto vyjmenovaných zásad pouze devět, je jednou z nich i zásada rychlosti trestního řízení. Ta je konkrétně upravena v § 5, který je nadepsán Rychlé projednání věci, a zní: „*Trestní věci musí být projednávány urychleně v době přiměřené konkrétním okolnostem případu, zejména složitosti věci, požadavkům na provádění dokazování, jednání obviněného v průběhu řízení a povaze a závažnosti zajišťovacích úkonů směřujících vůči obviněnému.*“

Současná podoba návrhu nového trestního řádu tak dává zásadě rychlosti trestního řízení vlastní ustanovení, což považuji za správné.²¹ Tato právní úprava ale přesto není z tohoto pohledu zcela ideální. Z devíti v návrhu vyjmenovaných základních zásad je totiž jen pět označeno již v nadpisu ustanovení pojmem zásada. Mezi zbývajících čtyřmi, které tak označené nejsou, je mimo jiné i zásada rychlosti trestního řízení. Není důvod domnívat se, že by na základě

¹⁹ Tento návrh uvádí Jelinek již v roce 2003. Viz JELÍNEK, J. *Zásada rychlosti trestního řízení*, s. 29.

²⁰ *Rekodifikace trestního práva procesního* [online]. Ministerstvo spravedlnosti, 14. 10. 2022 [cit. 17. 11. 2022]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/rekodifikace-trestniho-prava-procesniho>.

²¹ Vhodnější je dle mého názoru i z dalších důvodů, což bohužel není možné obsáhnout na těchto řádcích.

takové právní úpravy, bude-li přijata, mělo docházet ke zpochybňování samostatné existence zásady rychlosti trestního řízení. Ostatně slovem zásada zde není označena například ani zásada presumpce nevinny, v jejímž případě snad není žádných pochyb o tom, že se o základní zásadu trestního řízení jedná. Jde ale podle mého názoru o neopodstatněnou nekonceptnost právní úpravy. Není žádný důvod, proč by měl zákon některé základní zásady trestního řízení za zásady výslovně označovat, a jiné ne. Přikláním se proto k tomu, aby byl návrh nového trestního řádu v tomto detailu upraven.

Závěr

V příspěvku jsem se zabýval formulací zásady rychlosti trestního řízení z pohledu samostatné existence této zásady. Lze shrnout, že požadavek rychlosti řízení není v trestním řádu pojat jako samostatná zásada, ale spíše jako součást zásady oficiality, či minimálně v těsném spojení s ní. Toto pojetí nicméně vychází z teoretického propojení zmíněných zásad a nelze z něj usuzovat na nesamostatné postavení zásady rychlosti. V současné době se takto zvolená formulace nejeví z více důvodů jako vhodná a bylo by záhodno upravit zásadu rychlosti v samostatném ustanovení trestního řádu. Dobrá zpráva je, že přesně tak ji pojímá ve své aktuální podobě návrh nového trestního řádu, byť ani ten není v tomto ohledu ideální.

Abstract

The Statutory Wording of the Principle of Speedy Criminal Proceedings from the Point of View of the Independent Existence of this Principle

The state tries to increase the speed of criminal proceedings in many ways. One of them is the regulation of criminal procedural law. Above the particular procedural provisions related to the speed of proceedings, the Code of Criminal Procedure contains a general formulation of the principle of the speedy criminal proceedings. This paper analyses it and attempts to answer the question of whether the Code of Criminal Procedure regulates the requirement of speed as a independent fundamental principle of criminal procedure, and what the implications of this statutory conception are for the principle's existence. It can be summarised that the Code of Criminal Procedure does not regulate the

requirement of speed as a independent fundamental principle, but rather as part of the the principle of ex officio proceedings, or at least in close connection with it. However, this conception is based on the theoretical interconnection of the principles mentioned and cannot be taken to imply that the principle of speed is not independent. At present, the formulation chosen in this way does not seem appropriate for several reasons and it would be more suitable to regulate the principle of speed in a separate provision of the Code of Criminal Procedure. The good news is that this is precisely how the new draft of the code currently conceives it, although even this draft is not ideal.